

3. Ahlak

Hakikatleri felsefe aracılığıyla elde ettikten sonra insan aradığı erdemi ve mutluluğu bulmak için kendisine ne türlü bir yasa belirlemeli ve neyin ardından gitmelidir? Hakikat şu ki, nesnelere değeri ile insanın özünün ne olduğu ve aynı zamanda evren içindeki yeri ve anlamı üzerine bilgisi hakikat olan kimse, kendi özünden ayrılmayarak doğanın yasasına saygı duymalı ve ahlaki yaşamında doğanın istemine göre davranmalıdır.⁹¹ Evrenin yasasıyla insanın özünün bir olduğunun bilgisini fizik sağlamaktadır. Fakat fiziğin sağladığı bilgilere dayanarak bizi erdemli kılacak ilkelere ulaştırmak başka bir bölümün, ahlak felsefesinin görevidir. Biz de bundan hareketle araştırmamızı ahlak alanıyla devam ettirmeliyiz. İlk şunun bilinmesi gerekir ki, aslında Stoa'da felsefe bilimsel bir teori olmaktan çok bir ahlak felsefesidir. Felsefenin ereği de teorik bilgelik değil, yaşam bilgeliğidir. Stoalı filozof nazarında bizi daha iyi hale getirmeyen, eğilimlerimize ve eylemlerimize hiçbir etkisi ve yararı olmayan bir bilimin yüksek bir değeri yoktur.⁹² Bu bağlamda mantık ve fizik gibi bilimlerin önemi ahlaka temel oldukları içindir. Ahlak felsefesi ise pratik öneminden, bilgece bir yaşama katkısından dolayı Stoa felsefesinin merkezinde yer alır.⁹³

Stoa'da felsefe bölümlere ayrıldığı gibi ahlak da kendi içinde bölümlere ayrılır. Zenon ahlak felsefesini doğa, doğaya uygun hayat, içgüdü, iyi ve kötü şeyler, tutkular, erdem, erek, en yüksek değer, eylemler, yükümlülükler, özendirme ve caydırma gibi alanlara ayırmıştır.⁹⁴ Stoalı filozoflardan Seneca ise ahlaki üç bölüme ayırmıştır: Birinci bölüm herkese kendine düşeni, layık olduğu değeri biçen, son derece yararlı denetleme; ikinci kısımda ruhun atılımı; üçüncüde davranış eylem kuralları ele alınır.⁹⁵ Cicero, ahlak felsefesinin bölümleri arasında en önemlisinin ahlaki yükümlülüklerimiz olduğunu belirtmiş ve onları da önem sırasına göre derecelendirmiştir. Bu sıralamaya göre ilk yükümlülüğümüz ölümsüz tanrılara, ikincisi vatanımıza ve üçüncüsü ailemize, ardından bize iyi davranan ve büyük ölçüde ortak bir talihi paylaştığımız akrabalarımıza karşıdır.⁹⁶ Marcus Aurelius'un felsefesinde ahlaki yükümlülüklerimiz sıralanırken topluma karşı yükümlülüklerimiz ayrı bir kategori olarak değerlendirilir.⁹⁷ Epiktetos'un sınıflandırması kendimize karşı yükümlülüklerimizle ilgilidir. Bu yükümlülüklerimizden ilki, duygularımızı eğitmekle ilgili olan

⁹¹ Aurelius, *Düşünceler*, 90.

⁹² Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 56.

⁹³ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 313; Epiktetos, *Söylevler*, 194; Weber, *Felsefe Tarihi*, 92-93.

⁹⁴ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 329; Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 368.

⁹⁵ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 223.

⁹⁶ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 27, 69.

⁹⁷ Aurelius, *Düşünceler*, 113.

yükümlülüğümüz; ikincisi ihtiyatlı, akla ve ölçüye uygun davranmamızı sağlayan yanımızın eğitimi ile ilgili yükümlülüğümüz; üçüncüsü ise yargılarımızdaki aldanma ve düşüncesizliklerden arınmamızı sağlayan aklımızın eğitimi ile ilgili yükümlülüktür.⁹⁸

Ahlakın bölümleri arasında yer alan “doğa” ve “doğaya uygun hayat”ın bu felsefede ayrı bir önemi vardır. Çünkü Stoalılar ahlakı doğayla temellendirirler.⁹⁹ Başka bir ifadeyle iyi ve kötünün ne olduğunu doğaya dayanarak açıklarlar. Buna göre Stoa’da bir eylem doğaya uygunsa iyi, aykırı ise kötüdür. Bu anlayışın devamı olarak ahlaki kavramları genellikle doğaya dayanarak tanımlarlar. Nitekim erek, doğaya uygun yaşamdır; bu aynı zamanda erdeme uygun yaşamdır.¹⁰⁰ Erdem, yaşamı uyumlu kılmaya yönelik bir tutumdur.¹⁰¹ Bilgelik, kutsal ve insani şeylerin bilgisidir.¹⁰² Cesaret, korkulması gereken şeyleri hor görmektir. Sadakat, insan yüreğinin en kutsal iyiliğidir.¹⁰³ Adalet, haklıya hakkını vermektir.¹⁰⁴ İyi, genel olarak yararlı bir şeydir, özel olarak da yararlı olanla aynı şeydir.¹⁰⁵ En yüce iyi, doğayla uyumlu bir şekilde yaşamaktır.¹⁰⁶ Tutku, ruhun akıldışı ve doğaya aykırı devinimidir ya da aşırı dürtüdür.¹⁰⁷ Arzu, akıldışı (doğaya aykırı) bir iştahdır.¹⁰⁸ Haz, seçilmeye değer sanılan şeylerin gerçekleşmesinden duyulan akıldışı coşkudur.¹⁰⁹ Sevinç, akla uygun bir coşku; sakınım, akla uygun bir kaçınmadır.¹¹⁰ Yapıldığında mantıklı bir açıklaması olan eylem, ödevdir.¹¹¹ Öte yandan Stoalılar doğayla temellendirme meselesinde karşılaşılan problemleri de yine doğadan hareketle izah ederler. Sözel gelişimi irade özgürlüğünü doğaya uygunluktan ibaret görürlerken köleliği ise doğaya aykırı istek ve tutkuların peşinden gitmek olarak tanımlarlar.¹¹²

Stoa etiği için “doğa” ve “doğaya uygun yaşam” kavramlarının önemi ifade edilmiş oldu. Ancak doğa derken ondan farklı şeyleri anladıkları da

⁹⁸ Epiktetos, *Söylevler*, 243.

⁹⁹ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 315.

¹⁰⁰ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 330.

¹⁰¹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 330.

¹⁰² Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 66; Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 332.

¹⁰³ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 219.

¹⁰⁴ Arslan Topakkaya, “Stoa Etiğinin Temel Kavramları”, *Felsefe Dünyası*, 1/49 (2009), s.60.

¹⁰⁵ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 332;

¹⁰⁶ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 116.

¹⁰⁷ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 337.

¹⁰⁸ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 338.

¹⁰⁹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 339.

¹¹⁰ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 339.

¹¹¹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 336.

¹¹² Epiktetos, *Söylevler*, 362, 368, 376.

bilinmelidir.¹¹³ Şöyle ki, Stoalılar doğayı, evreni meydana getiren ana varlık türlerinin her birinde, bu türün birliğini, özelliğini teşkil eden nitelik, yeti, anlamında ele aldıkları gibi,¹¹⁴ genel olarak Kozmik düzen, evrensel doğa anlamında da kullanmışlardır.¹¹⁵ Doğa kavramı birinci anlamda ele alındığında bitkinin doğası beslenme ve büyüme, hayvanın doğası beslenme ve büyümeye ek olarak üreme ve duyumdur. İnsanın doğası ise akılsal ve toplumsal bir varlığın doğasıdır.¹¹⁶ Doğa kavramı bu anlamda kullanıldığında insan için doğaya uygun yaşamak, akla ve toplumsal yararaya uygun yaşamak olur. Çünkü toplumsal yarar insan doğasının birincil ilkesidir. İkincisi ilkesi ise, bedeninin tutkularına direnmektir; çünkü akılsal ve zihinsel etkinliğin başlıca özelliği, kendine sınır koymak ve hiçbir zaman duyuların ya da içgüdülerin etkisine yenik düşmemektir. Bunların ikisi de hayvansal doğamıza aittir, akıl ise, uşak olmayı değil, egemen olmayı amaçlar. Haklı olarak, çünkü akıl doğası gereği, bunlardan yararlanacak biçimde yönlendirilmiştir. Her akıllı varlığın üçüncü ilkesi, acele yargı vermekten, kolay kandırılmaktan kaçınmaktır.¹¹⁷ Öte yandan Stoalılar doğa derken, büyük Bütünü, evrensel doğayı da kastetmektedirler. Kavram bu anlamda kullanıldığında doğaya uygun davranmak, kozmik düzenle uyum içinde yaşamak, onu kendi eylemlerine ölçü almak şeklinde anlaşılacaktır. Bu tartışmayla ilgili olarak Stoalı filozofların görüşlerine gelince, onlardan Panaitios'a bakılırsa davranışlarımızı genel olarak doğayla değil, özel olarak kendi doğamızla uyum içinde gerçekleştirmeliyiz.¹¹⁸ Khryssippos doğa deyince, hem evrensel doğayı, hem de bireysel olarak insan doğasını anlar; Kleantes ise bireysel doğayı değil, yalnızca evrensel doğayı anlar; filozofa göre izlememiz gereken doğa da bu doğadır.¹¹⁹

Marcus Aurelius'un yukarıdaki tartışmayla ilgili tutumuna gelince, Filozof, doğaya uygun yaşamla akla uygun yaşamı eşitlemeye çalışmıştır. Ona göre Kozmik düzenle onun bir parçası olan bireysel aklın özleri de yolları da aynı değil, tersine birdir.¹²⁰ Doğaya uygun yaşamın hakikati, kutsal doğa'yı bilmek, tanımak ve onun iradesine boyun eğmektir. Aynı biçimde kendine,

¹¹³ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 330; "Doğaya Uygun Yaşam" kavramı hakkında bkz. Topakkaya, "Stoa Etiğinin Temel Kavramları", 62-63.

¹¹⁴ Kavramın birinci anlamdaki kullanımı için bkz. Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 50, 120; Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 116, 240, 267; Aurelius, *Düşünceler*, 71; Epiktetos, *Söylevler*, 364, 389.

¹¹⁵ Kavramın ikinci anlamdaki kullanımı için bkz. Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 50; Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 88, 153, 167, 247; Aurelius, *Düşünceler*, 84, 99, 105; Epiktetos, *Söylevler*, 73.

¹¹⁶ Aurelius, *Düşünceler*, 91; Epiktetos, *Söylevler*, 364.

¹¹⁷ Aurelius, *Düşünceler*, 103.

¹¹⁸ Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 201.

¹¹⁹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 330.

¹²⁰ Aurelius, *Düşünceler*, 72, 78, 143.

insanlara, canlılara saygı duymaktır.¹²¹ Nitekim bu yetkinliğe ulaşan kişi doğa'ya şöyle seslenecektir: "istediğini ver, istediğini al." Ama bunu doğaya meydan okurcasına değil, bir boyun eğişle ve onun istekleriyle tam bir uyum içinde söyleyecektir.¹²² Kendi özüyle de konuşacaktır: "kendine; iyi, alçakgönüllü, doğrucu, ihtiyatlı, uysal, yücelmiş nitelemelerini verdikten sonra onların yerine başkalarını koymamaya özen göster; bu nitelikleri yitirmek zorunda kalırsan, hemen geri dön onlara."¹²³ "Eğer doğan gereği katlanabileceğin bir biçimde bir olay meydana gelirse yakınma, doğanın sana verdiği yetiyle katlan ona; ama eğer doğan gereği katlanamayacağın bir biçimde meydana gelirse, gene de yakınma, çünkü çok geçmeden bunun sonu gelir."¹²⁴

Doğaya uygun yaşamın hakikatiyle ilgili Cicero'nun tavrına gelince, filozof insandaki kendini koruma içgüdüsünden hareketle meseleye yaklaşıyor. Ona göre doğa insana ilk olarak kendisini, yaşamını ve bedenini koruma; kendisine zarar verecek gibi görünen her şeyi geri çevirme; yaşam için gerekli olan şeyleri arama ve tedarik etme içgüdüsü vermiştir.¹²⁵ Aynı doğa, aklın gücüyle, dilde ve yaşamda birlik olması için insanı insana bağlamış; doğurduğu insanlara sevgi ekmiştir.¹²⁶ Ayrıca sebat, itidal, ılımlılık ve utanmayı bilme rollerini layık görmüştür. Yine doğa bize insanlara karşı davranışlarımızda düşüncesiz olmamayı öğretmiştir.¹²⁷ Buradan hareketle doğa'ya uygun yaşamın anlamı, öncelikli olarak kendi varlığımızı korumak ve devam ettirmek aynı zamanda her daim erdemli olmak, doğaya uygun olan diğer her şey içinden ise erdemle çatışmayanları tercih etmektir.¹²⁸ Erdem kadar doğaya uygun, erdemsizlik kadar da doğaya aykırı bir şey yoktur. Yine doğruluk için doğduysak, doğa da bizden doğruluğu, uyumu, tutarlılığı istiyorsa bu durumda doğaya uygun yaşamın hakikati, ahlaken doğru olmak, aşırılıklardan uzak olmaktır.¹²⁹

Seneca'da doğaya uygun yaşamın hakikati, Tanrının iradesine uymak, onu yürekten izlemektir. Başına ne gelirse gelsin, üzülmeden, yüzünü buruşturmadan karşılamak, üstüne düşeni seve seve yerine getirmektir.¹³⁰ Doğaya uygun yaşamak demek, kendimize özen göstermektir.¹³¹ Doğa bizi

¹²¹ Aurelius, *Düşünceler*, 148.

¹²² Aurelius, *Düşünceler*, 78, 139, 140.

¹²³ Aurelius, *Düşünceler*, 137.

¹²⁴ Aurelius, *Düşünceler*, 136.

¹²⁵ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 7.

¹²⁶ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 8.

¹²⁷ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 44.

¹²⁸ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 116.

¹²⁹ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 124.

¹³⁰ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 263.

¹³¹ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 294.

temiz ve özgür yarattığı için arzunun, ihtirasın, korkunun, umudun ve açgözlülüğün, aynı şekilde insanların, olayların ve yaşamın kölesi olmamaktır.¹³² Altını, gümüşü, uğruna çiğnendiğimiz, ezildiğimiz her şeyi, gereksiz oldukları için değil, aynı zamanda değersiz, boş oldukları için, onları çiğnemek, hor görmek; onların yerine asıl gerçek zenginliklere yüzümüzü çevirmek, keza azla yetinmeyi öğrenmektir.¹³³ Başkasıyla ilgili olarak incinmemek, incitmemektir. Herkesin sevinciyle sevinmek, kederiyle kederlenmektir.¹³⁴ Anlaşıyor ki Cicero ve Marcus Aurelius gibi Seneca da doğaya uygun yaşamı akla uygun yaşam ve Tanrının iradesine gönüllüce uymak biçiminde anlıyor.

Epiktetos'ta doğaya uygun yaşamın anlamı, doğanın düzenini değiştirmekten çok arzularımızı değiştirmeye çalışmak,¹³⁵ irademizin hükmü dışındaki şeyleri arzulamamak ve bize ait olduğunu düşünmemek; hepsini büyük döngüye ve yazgıya bırakmaktır.¹³⁶ Keza, düşüncelerimiz dışında hiçbir şeyin kendi gücümüz dâhilinde bulunmadığına, dışımızdaki şeylerle ilgili olarak elimizden geleni yaptıktan sonra da üstesinden gelemediğimiz her şeyin bizler açısından mutlak surette imkânsız olduğuna inanmaya alışmaktır.¹³⁷ Yine, bize verilmiş ve yalnızca bize ait olan şeyleri koruyup gözetmek; geçici, başkalarının hükmü altındaki şeylere karşı arzumuzdan vazgeçip kalıcı ve doğası gereği özgür olan şeylere yönelmektir.¹³⁸ Doğaya uygun yaşam, hayatı bir yolculuk gibi yaşamak demektir. Şöyle ki, geminin kaptanını, tayfasını, yolculuk gününü ve zamanını belirleyebilirsin. Sonra bir fırtına kopar. Senin üzerine düşen yalnızca sana ait olanı korumak; gerisi ise kaptanın görevidir. Gemi batarsa ne yapabilirsin? Yalnızca elinden geleni: korkuya kapılmadan, çılgılık atmadan, Tanrı'yı suçlamadan ve var olan her şeyin bir gün mutlaka yok olacağını bilerek; ölümsüz bir varlık değil küçük bir insan olduğun için, tıpkı bir günün her hangi bir saati gibi; sıran geldiğinde hazır olmalı ve sona ermen gerektiğinde sona ermelisin. Nasıl öldüğünün önemi var mı? İster boğulmakla gelsin ölüm, ister ateşli bir hummayla. Ne farkı var?¹³⁹

Stoalıların doğaya uygun yaşamdan anladıklarını özetlemek gerekirse, Tanrının iradesine uymak, onu yürekten izlemek, kendi varlığımızı korumak, duygularımızı akılla kontrol altına almak, tutkudan uzak olmak, irademizin hükmü dışındaki şeyleri arzulamamak ve bize ait olduğunu düşünmemek;

¹³² Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 110.

¹³³ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 247, 283.

¹³⁴ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 273.

¹³⁵ Epiktetos, *Söylevler*, 269

¹³⁶ Epiktetos, *Söylevler*, 383

¹³⁷ Epiktetos, *Söylevler*, 84, 270

¹³⁸ Epiktetos, *Söylevler*, 388–389.

¹³⁹ Epiktetos, *Söylevler*, 138.

hepsini büyük döngüye bırakmak; bu ilkeler doğadan gelen yasa ve emirlerdir. İnsanların anlaması ve uyması gereken yasalar bunlardır. Aranılan şey, yani erdem doğayla, doğanın yasalarıyla uyumlu bir durumdur ve mutluluk erdemdedir. Şerefli olan, insanın tek iyiliği budur. Fakat kimi zaman dış uğraşların ayartmasıyla, kimi zaman birlikte olduğun kimselerin etkisiyle erdem yolundan ayrılarak tanrısal yasaya karşı saygısızlık yapacak olursan, o zaman şunu hiçbir zaman aklından çıkarma: yasaya karşı saygısız insanlar için ceza bellidir: Ağlayıp sızlamak, hep yas tutmak, kıskançlık, kısacası hayal kırıklığı ve mutsuzluk. Kendini bunlardan nasıl kurtarabilirim diyorsan? Sürekli çabıyla olacak; yalnız doğanın salık verdiği şeyi yaparsan, aklın salık vermediğinden kaçınırsan, gerçekleşecektir.¹⁴⁰ Acılara ve yoksulluğa rağmen mutlulukta Tanrıyla yarışan Stoalı filozofların sırrı da esasen bundan ibarettir.¹⁴¹

Stoalı filozoflarca tartışılan konular hem İslam düşünce dünyasında hem de diğer ilim çevrelerinde birçok etki yapmıştır. Örneğin Farabi, Yahya b. Adiy ve Cassas gibi filozoflar mantık, ahlak ve hukuk alanlarında Stoalılarla benzer görüşler ortaya koymuşlardır.¹⁴² Yine Ebû Ya'kub el-Kindi (ö.252/866) de *Def'ul Ahzân* (Üzüntüden Kurtulmanın Yolları) adlı eserinde Stoacı görüşlere yer vermiştir.¹⁴³ Batıya bakacak olursak orada da Montaigne, Descartes ve Pascal'ın isimleriyle karşılaşmaktayız.¹⁴⁴ Stoacı görüşlerin geniş bir yelpazede birçok filozofu etkilemiş olması, bu öğretinin düşünce dünyasındaki yerinin büyüklüğünü göstermesi bakımından anlamlıdır.

Sonuç

Stoa okulu, kozmoloji ile ahlak arasında sıkı bir bağ kurmuş ve ahlak felsefesinin sorunlarını bu ilişki ile aşmayı denemiştir. Bu anlayışa göre ağaçlardan dağlara, dört unsurdan semaya kadar herşey bir bütünün parçalarıdır. Var olan her şey birbiriyle irtibatlıdır. Varlığın bütünlüğünü sağlayan şey, varlıkta mündemiç olan Tanrısal akıldır. İnsanla varlık arasında yakınlık ilişkisi, iki varlık düzeninin aynı ilkelere bağlı olmasının bir

¹⁴⁰ Epiktetos, *Söylevler*, 382.

¹⁴¹ Rene Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. Atakan Altınörs (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2015), 26.

¹⁴² Stoa felsefesinin İslam düşüncesine etkisi hakkında bkz. İbrahim Çapak, "Stoa Felsefesi ve İslam Düşüncesine Etkisi", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1/II(2015), s. 220-226; İbrahim Çapak, "Kıbrıslı Zenon ve Stoa Okulu", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1/I (2015), s. 9-20.

¹⁴³ Bu konudaki değerlendirmeler için Bkz. Yahya İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlak*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, çev. Harun Kuşlu, (İstanbul 2013), XXVI; Mustafa Çağrı, "Kindî'nin Def'ul Ahzân Adlı Risalesi, Kaynakları ve Tesirleri" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-10 (1995), s. 221-241.

¹⁴⁴ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, 26; Montaigne, *Denemeler*, çev. Buket Yılmaz, (İstanbul: Antik Dünya Klasikleri, 2011), 4, 15, 18, 37.79.81.

sonucudur. Bu yüzden bilge kişiler doğanın yapısıyla kendi yaşam biçimi arasında bağ kurmuşlardır. Erdem ve mutluluğu doğayla kurulan derin ilişkide şekillendirmişlerdir. Bu değerlendirmelerden hareketle Stoacı felsefenin, varlığın kökeni, unsurları, yapısı ve düzeniyle insanın ondaki yerine ilişkin bir kavrayış ve erdem, mutluluğun, doğru yaşamın ne olduğuna ve ona nasıl ulaşılabileceğine ilişkin tutarlı bir açıklama ortaya koyduğunu ifade edebiliriz. Stoacı felsefe, özünden gittikçe uzaklaşa insanın ahlak problemini doğayla onu yeniden bütünleştirerek, maddenin ve tutkuların esaretinden kurtararak, Tanrının iradesine uyarak ve onu yürekten izleyerek çözebilir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2016.
- AURELIUS, Marcus. *Düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- BOLAY, S. Hayri. *Yaşayan Felsefe*. Ankara: Otto, 2011.
- CEVİZCİ, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2013.
- CİCERO, M. Tullius. *Yükümlülük Üzerine*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- ÇAĞRICI, Mustafa. "Kindî'nin Def'ul Ahzân Adlı Risalesi, Kaynakları ve Tesirleri" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7-10 (1995): 221-241.
- ÇAPAK, İbrahim. "Stoa Felsefesi ve İslam Düşüncesine Etkisi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*. 1/II (2015): 219-227.
- ÇAPAK, İbrahim. "Kıbrıslı Zenon ve Stoa Okulu". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*. 1/I (2015): 9-20.
- DESCARTES, Rene. *Metot Üzerine Konuşma*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2015.
- EPIKTETOS, *Söylevler*. Ankara: Divan, 2013.
- EPIKTETOS, *Düşünceler ve Sohbetler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- GÖKBERK, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1985.
- HADOT, Pierre. *İlkçağ Felsefesi Nedir?* Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2011.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2012.
- İZZET, Mehmet. "Eski Yunan'da Ahlakî Felsefe: Zenon ve Mu'akkibleri". *Türk Bilgi Derneği, Bilgi Mecmuası*. 1/II(1913/1914):135-143.

LAERTİOS, Diogenes. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

MONTAIGNE, Michelde. *Denemeler*. İstanbul: Lacivert Yayıncılık, 2011.

SENECA, L. Annaeus. *Ahlaki Mektuplar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

SENECA, L. Annaeus. *Tanrısal Öngörü*. İstanbul: Şule Yayınları, 2009.

SENECA, L. Annaeus. *Hoşgörü Üzerine, Ruh Dinginliği Üzerine*. Ankara: Doğubatı Yayınları, 2015.

TOPAKKAYA, Arslan. "Stoa Felsefesinin Temel Kavramları". *Felsefe Dünyası*. 1/49 (2009): 56-69.

WEBER, Alfred. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1992.

